

УДК 321.02+328.126

Політична репрезентація в умовах кризи сучасних політичних партій

Т.О. КОСТЮК

Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ, Україна, E-mail: 1002vp@i.ua

Авторське резюме

Парламентаризм як форма народного представництва є закономірним наслідком розвитку соціуму і визнається найважливішим елементом сучасної демократії. Політична репрезентація являє собою результат використання принципу політичної рівності всіх громадян. Інститут політичного представництва (парламент) виражає сутність демократії, оскільки формується, як правило, демократичним шляхом, є формою політичного спілкування і вибудовує свою роботу на основі пошуку компромісу та згоди. Крім того, парламентаризм виражає сутність публічності державних справ, ґрунтуючись на принципах відкритості, виборності і змінюваності парламенту, публічності підконтрольності парламентської діяльності. Криза сучасних політичних партій серйозно позначилась на парламентаризмі і демократії в цілому. Рівень представництва партій у законодавчому органі державної влади є критерієм визнання їх політичного авторитету в суспільстві. А парламентська боротьба політичних партій відображає співвідношення політичних сил у ньому. В статті вивчено теорію і історію сучасного парламентаризму і доведено, що ефективність діяльності парламентського механізму зростає внаслідок широкого представництва політичних партій у парламенті і об'єднання депутатів у парламентські партійні групи, клуби, фракції тощо.

Ключові слова: парламентаризм, політична репрезентація, народне представництво, партійна демократія, персоналізація політики, політичний продукт.

Political representation under modern political parties' crisis conditions

T.O. KOSTYUK

Interregional academy of personnel management, Kiev, Ukraine, E-mail: 1002vp@i.ua

Abstract

Parliamentarism as a form of popular representation is a natural consequence of the development of society and recognizes the essential element of a modern democracy. Political representation is a result of the use of the principle of political equality of all citizens. Institute of political representation (parliament) expresses the essence of democracy, as forming tend democratically, is a form of political communication and builds its work on the basis of compromise and consensus. In addition, parliamentarism expresses the essence of the publicity of public affairs, based on the principles of openness, the election and turnover of Parliament, public accountability of parliamentary activities. The crisis of modern political parties seriously affected parliamentarism and democracy in general. The level of representation of parties in the legislature of the government is the criterion for recognition of political authority in society. A parliamentary struggle of political parties reflects the balance of political forces in it. The article studied the theory and history of modern parliamentary and proved that the efficiency of the parliamentary mechanism increases due to a broad representation of political parties in parliament and association of deputies in parliamentary party groups, clubs, factions, etc.

Key words: parliamentary, political representation, representation of the people, party democracy, the personification of politics, political product.

© Т.О. Костюк, 2015

Постановка проблеми. Криза сучасних політичних партій, яка визнається переважною більшістю авторитетних дослідників і вчених, мала суттєвий вплив на сучасний стан парламентів демократичних країн, у тому числі й українського. Перш ніж конкретизувати вплив цієї кризи на такий політичний інститут, як парламент, очевидно, слід вказати на причини, сутність і основні показники такої кризи.

Період 1980-х - початку 1990-х років, за твердженням багатьох дослідників, характеризується втратою згуртованості в політичних партіях західних демократичних країн. До цього ідеологія гарантувала достатню тождність виборця і партії. А починаючи з цього часу, антиідеологічні тенденції сучасного, постмодерністського світу все більше підривають політичну репрезентацію і її ідеали. Наявність різних партій у парламенті не свідчить про політичну недосконалість країни, а виступає якраз сенсом існування інституту парламенту, який представляє електорат, для того щоб погоджувати існуючі відмінності в думках. Відповідно, представницький орган, як стверджує сучасний дослідник Ф. Анкерсміт, за своєю природою повинен бути розділеним: «Представницький орган, який не поділений, становить протиріччя у визначенні, він марний і надлишковий, оскільки прийматиме рішення, які цілком могли б бути прийняті й без нього» [1, с.56].

Іншими словами, політична партія є необхідною для сучасного парламенту і демократії в цілому. Без партії електорат не мав би ефективного інструменту впливу на процес прийняття державних рішень, крім того, партії створювалися в основному для подолання інерції і слабкості держави: без партій уряду рідко вдається домогтися від парламенту ухвалення якогось зі своїх планів. Тому політична система без політичних партій виявиться паралізованою.

Аналіз досліджень і публікацій. Що стосується безпосередньо кризи сучасних політичних партій, то вже починаючи з 1970-1980-х рр. у політичному житті західних країн спостерігаються деякі процеси, сукупність яких можна позначити як криза партійної демократії. Він був зумовлений низкою обставин, пов'язаних зі змінами в соціально-економічній, політичній та інформаційних сферах життя суспільства. Насамперед, такій кризі сприяли соціальні зміни в суспільстві, серед яких особливо слід виділити зростання ролі і впливу середнього класу, залучення жінок у виробництво і міграцію населення. Колишні масові по перевазі партії орієнтувалися на стійкий класовий поділ і розглядалися в якості політичних представників великих соціальних груп. Зростання середнього класу призвело до скорочення масової бази партій, залучення жінок у виробництво стимулювало їх політичну активність і внесло багато нових вимог, що висувалися до

політичної організації. Міграційні процеси розхитували стійкість великих соціальних груп, порушуючи їх політичну єдність. Значущою також виявилась криза традиційних ідеологій і зростання постматеріалістичних цінностей. Колишні партії у своїх ідеологіях і програмних документах орієнтувалися на вираження, насамперед, матеріальних запитів, пов'язаних із заробітною платнею, власністю, тривалістю робочого часу і т.п. Постіндустріальне суспільство характеризується пріоритетом інших потреб, пов'язаних, насамперед, з кар'єрою, культурними запитамі, престижем тощо. Цей поворот у бік постматеріалістичних цінностей, відмічений американським політологом Р. Інглхартом (нар. 1934), не був належним чином оцінений політичними партіями, які продовжували традиційну політику. Велике значення мав і технологічний розвиток, пов'язаний з виникненням і розвитком нових засобів масової комунікації. Змінювалися механізми політичної мобілізації та вираження громадської думки. Телебачення стало займати все значущіше місце в політиці. Крім того, колишні партії не врахували змін в організації державної влади (децентралізація і деконцентрація) [5].

Більшість дослідників схиляються до думки, що партійна криза пов'язана швидше з оновленням типу партії, а не з руйнуванням партії як такої. Так, П. Меір пов'язує кризу з організаційною відсталістю партій при виконанні ними своїх функцій, а не з ерозією самих функцій [7]. К. фон Бейме виділяє три основні напрями критики партій:

1. партії загрожують нормативно прийнятому «загальному благу»;

2. партії не є поганими по суті, але є «хороші» і «погані» партії;

3. партії приймаються, але в той же час є й інші інститути, які виконують їх функції [7, с.338].

К. фон Бейме вважає, що криза партій пов'язана зі зміною не тільки їх організаційної структури, а й виконуваних ними функцій. П. Ігнаці стверджує, що криза вразила старий тип партії - масову партію, і ми сьогодні спостерігаємо перехід від старого типу до нового [7].

Метою дослідження на тему дослідження характеру політичної репрезентації в умовах кризи сучасних політичних партій є встановлення причинно-наслідкового зв'язку вичерпання потенціалу політичних партій з вичерпністю тих форм демократії, в які була включена традиційна партія, побудована на масовому членстві, репрезентації соціальних інтересів і досить жорсткій організаційній структурі та ідеологічній ідентифікації.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що рівень представництва партій у законодавчому органі державної влади є критерієм визнання їх політичного авторитету в суспільстві, а парламентська боротьба політичних пар-

тій відображає співвідношення політичних сил у ньому, прихильники масових демократичних рухів, груп інтересів, а також радикальні ліві і праві антиполітичні партії виступають проти традиційних партій політичного істеблішменту, пов'язуючи партійну кризу саме з подібним консерватизмом. Разом з тим, основна причина, все ж, бачиться нам у вичерпності тих форм демократії, в які була включена традиційна партія, побудована на масовому членстві, репрезентації соціальних інтересів і досить жорсткою організаційній структурі та ідеологічній ідентифікації. Те, що прийшло на зміну традиційним політичним партіям, так звані «всеосіяжні партії», «картельні партії» оцінюються так само по-різному. Радикальна критика схильна до того, щоб бачити в них процес занепаду ліберальної демократії, яка постає в цій критиці як олігархія політичних професіоналів. Критика репрезентативної демократії вказує на звуження числа осіб, здатних чинити істотний вплив на процес прийняття політичних рішень, на ілюзорний характер виборів і маніпулятивний механізм висвітлення політичного процесу в ЗМІ.

Таким чином, симптоми кризи можна звести до наступних процесів: зниження кількості партійних членів; падіння довіри до партій; різкий перехід до пасивності електорату під час виборів; зниження мобілізаційної ефективності старих організаційних форм діяльності. Як стверджують авторитетні дослідники, незважаючи на те, що в цілому криза торкнулася істотних позицій партій у політичному світі, наклала відбиток на їх організацію і структуру членства, модифікувала відносини з населенням і т.д., спостерігаються процеси, які можуть свідчити про поступовий вихід з кризи політичних партій.

Це виражається, наприклад, у появі нового покоління партійних організацій, які отримали найменування «картельних партій», «партій професіоналів», «медіа-партій», «мінімальних партій». Безумовно, відзначається лише початкова стадія формування подібних партій, хоча їх ознаки явно проглядаються в партійних системах таких країн, як Австрія, Данія, Німеччина, Фінляндія, Норвегія, Швеція, частково Великобританія, Франція.

У будь-якому випадку очевидним є те, що криза політичних партій не могла не вплинути на інститут парламенту. Зрозуміло, що політичні партії - абсолютне не випадкові компоненти демократичної держави, що виправдовуються лише вимогами політичної практики, а й суттєва умова його єдності. Іншими словами, партія - не просто посередник між громадянином і державою, але одна з необхідних політичних дійових осіб, не менш важлива, ніж громадянин і держава. Демократія може працювати тільки при наявності живих політичних суперечок і кон-

фліктів між кількома політичними партіями.

Представництво політичних партій в органах державної влади є важливим у сучасних демократичних державах. Крім того, з точки зору західних фахівців, оптимальною структурою парламенту є партійна структура, оскільки в цьому випадку фракція або група підпорядковується рішенням політичної партії і пов'язана партійною дисципліною. «Дисципліна, - стверджував М. Дюверже, - становить головну основу не тільки армій, але і партій» [2, с.128]. У Швейцарії, наприклад, статут соціал-демократичної партії зобов'язує членів фракції, які відмовилися підкоритися партійним рішенням, повернути депутатський мандат. Таким чином, криза політичних партій не могла не позначитися на інституті парламенту. Зокрема, істотний вплив на політичну репрезентацію мали антидемократичні тенденції, що мали місце в партійних організаціях. Особливо такі тенденції виявляються тоді, коли слід домогтися певного результату.

В якості проявів антидемократичності політичних партій можна назвати бюрократизацію, олігархізацію практичної діяльності партій. До антидемократичних тенденцій також зараховується і авторизація політичних партій, що сприяє персоналізації їх керівництва. Персоніфікація сучасної політики, коли виборці отожднюють з партією її керівництво або, частіше, одного лідера партії, призводить, серед іншого, до того, що політичними суб'єктами стають не партії, а «вузьке коло елітарних підприємців від виборчих кампаній, які вступають один з одним в рекламну конкуренцію і звертаються до мас громадян-споживачів, пропонуючи їм ... свої символічні продукти» [6, с.11-12]. Крім того, партії втрачають статус «носія ідеології», їх успіх починає залежати від партійних лідерів, які, таким чином, отримують небачену досі владу над своїми «товаришами по партії». Мало хто з сучасних партійних лідерів «устоїть перед спокусою думати і діяти в дусі *Le Roi Soleil* (франц. Короля Сонця), кажучи «*Le parti c'est moi*» (з франц. «Партія - це я»)» [6, с. 220]. До того ж, величезна увага і інтерес, які демонструють сучасні ЗМІ до лідерів політичних партій, як стверджує Дж. Кін, є згубними для самих партій, називаючи це в якості «причини того, що в очах електорату партії почали втрачати своє обличчя. Чітко оформилась тенденція голосувати не за партію, а «за лідера», тенденція «йти за лідером», а не за партією» [3, с. 220].

Ці прояви суттєво вплинули на політичну репрезентацію в тому аспекті, що політичне представництво стало спотвореним. «Спотворене представництво» обумовлено, по-перше, заміною справжньої політичної боротьби і конкуренції на симуляційну. Мова йде про те, що сучасні політичні партії широко й активно використовують так звану тактику хамелео-

на: вироблення туманної і гнучкої політики, декларація загальних гасел про гуманність і турботу про добробут народу. Невизначеність і гнучкість для партій дуже вигідні, оскільки занадто конкретні пропозиції в цілому роблять партію легкою здобиччю для критики, даючи додаткову зброю в руки політичних опонентів. В результаті партії пропонують політичні програми і платформи, які майже тотожні програмам і платформам своїх опонентів, тобто всі партії мають розбіжності лише в деталях. Політичний продукт стає невизначеним, політичні пропозиції стають одноманітними, посправжньому альтернативні політичні пропозиції відсутні і як наслідок – виборець потрапляє в ситуацію вибору без вибору.

Інакше кажучи, електорат позбавлений можливості зробити раціональний, посправжньому значущий вибір. Від дій виборців нічого не залежить, вони не приводять ні до яких наслідків: використання виборчої урни в першу чергу має на меті регулювання відносної сили еліт, а зовсім не вчинення вибору між ними. Тому і вибори втрачають свою цінність: голосування перетворилося на аукціон, на якому владу на кілька років отримують ті, хто більше пообіцяв. Навіть адепт демократичного елітизму Дж. Сарторі змушений визнати, що обрання представників США в наші дні залежить від фінансових ресурсів, які кандидат має можливість витратити для найму стратегів, спічрайтерів, фахівців з громадської думки і покупки телевізійного часу [6, с.286]. Окремі політики, партії, економічні групи реалізують «електоральну пропаганду», обробляють маси з метою формування, точніше фабрикації «народної волі». Поширення «фіглярної політики», що замінює суспільно-політичні дебати телевізійними шоу та PR-кампаніями, призводить до того, що влада концентрується в руках тих, для кого корпоративні інтереси вище суспільного блага. Іншими словами, дійовими особами сучасного політичного представництва стають групи, які опікуються виключно «представництвом» того, що за своєю природою може бути визнано тільки як вузькогруповий інтерес. Корпоративне представництво, відділяючись від громадян, продукує формування парламентської більшості за допомогою торгів з приводу групових вимог і інтересів і ніколи не представляє більшість громадян. Це знаменує «політичний наступ століття, владу корпоративних і політичну демобілізацію громадян» [2, с.232] і як наслідок - спотворене політичне представництво.

Мутація представництва проявляється також і в тому, що парламент стає, за точним визначенням відомого австрійського дослідника Ф.А. Хайєка, «порожнім апаратом», а демократія перетворюється на угоду або «торгашську демократію», при якій кожна група інтересів погоджується на блага для інших

груп лише за умови, що її інтереси будуть рівним чином задоволені [8, с.151]. Що стосується парламенту як «порожнього апарату», то Ф.А. Хайєк пояснює використання такої характеристики серед іншого тим, що законодавчий орган перестав займатися тим, чого від нього чекав, наприклад Дж. Локк, а саме – законами в сенсі універсальних правил. «Логіка підказує, - пише Ф.А. Хайєк, - вважати законодавчим той орган, який видає закони. На практиці сталося зворотнє: законами почали вважати все, що виходить від так званих законодавчих зборів. Поняття закону вихолостили, і воно стало позначати лише розпорядження того інституту, який засновники конституціоналізму назвали б «інститутом свавілля». Правління стало головним завданням законодавчого органу, а законодавство - лише його побічною функцією» [8, с.154]. Австрійський дослідник вважає, що більшості, яка сьогодні приймає рішення в парламенті, зовсім далеко міркування, наприклад «бути справедливим – значить думати про загальне».

Ф.А. Хайєк вважає сучасні парламенти по своїй практиці та організації пристосованими лише до управління, і в цьому аспекті їх партійна структура особливо корисна, оскільки без такої структури правління неможливе. Тому для нього ідея партії виглядає сумнівною, коли йдеться про справді законодавчий орган. «Не випадково, - зазначає Ф.А. Хайєк, - до неї ставилися з такою недовірою всі без винятку великі політичні мислителі XVIII століття. І напевно можна заперечувати, що сучасні парламенти в основному не годяться для законодавства у власному розумінні слова. У них немає на це ні часу, ні необхідного розумового і духовного настрою» [8, с.158]. Безумовно, Ф.А. Хайєк в чомусь правий, але, як відзначають інші, не менш авторитетні дослідники, таке негативне або точніше недовірливе ставлення до партій є обґрунтованим тоді, коли партія розглядається як «зародкова держава», або протодержава. Тоді «явно існує небезпека, що партія почне вести себе відповідним чином і стане загрожувати єдності держави. Такі побоювання вже були виражені політиками та теоретиками того періоду, коли, починаючи з XVIII століття, в західноєвропейських країнах поступово складалася партійна система» [1, с.81].

Ф. Анкерсміт наводить таку характеристику раннього періоду існування партій: «У ранніх теоріях політичних партій їх звинувачували в тому, що вони є «фракціями», що захищають вузькі інтереси певних суспільних груп». І теоретики на чолі з Гоббсом не сумнівалися в тому, що «фракції» відносяться до «тих речей, які послаблюють державу і сприяють її розпаду». Побоювалися, що «фракція» буде розкладати єдність політичного тіла або паразитувати на ньому (Гоббс виразно охарактеризував фракції як «черв'яків в утробі

держави»)» [1, с.82]. Іншими словами, в той період існувала віра в те, що існує неминуча протилежність інтересів фракції чи партії і держави. Фракції, або те, що ми сьогодні називаємо партіями, розглядалися як змова проти народу і держави. Крім того, правління комуністичних партій у Східній Європі при радянському домінуванні також додало терміну «партія» досить відразливого звучання.

Висновки. Хоча ідеї парламентського представництва суверенного народу не вдалося уникнути критики, вона продовжує домінувати в теорії і практиці демократії. Криза сучасних політичних партій відбилася на парламентаризмі і демократії в цілому, оскільки політичні

партії – це не випадкові компоненти демократичної держави, що виправдовуються лише вимогами політичної практики, а істотна умова його єдності. Відповідно, зниження кількості партійних членів, падіння довіри до партій, різке зниження виборчої активності громадян, зниження мобілізаційної ефективності старих організаційних форм діяльності – ці симптоми партійної кризи зумовили більш корпоративний характер представництва, демократія знайшла ряд властивостей, які характеризують її скоріше, як «імітаційну» демократію, в якій парламент виступає чимось на зразок обов'язкового протоколу: імітація інститутів і процедур.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Анкерсмит Ф.Р. Эстетическая политика. Политическая философия по ту сторону факта и ценности / пер. с англ. Д. Кралечкина; под науч. ред. И.Борисовой; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики» [Текст] / Ф.Р. Анкерсмит. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. – 432 с.
2. Иноземцев В.Л. (ред.) Демократия и модернизация: к дискуссии о вызовах XXI века / Центр исследований постиндустриального общества; Вступ. статья В.Л. Иноземцева. [Текст] / В.Л. Иноземцев. – М.: Издательство «Европа», 2010. – 318 с.
3. Кин Дж. Демократия и гражданское общество [Текст] / Дж. Кин [пер. с англ. Л.Б. Макеевой, И.И. Мюрберг.; Послесл. М.А. Абрамова]. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 400 с.
4. Мюллер Я.-В. Споры о демократии: Политические идеи в Европе XX века / пер. с англ. А.Яковлева [Текст] / Мюллер Я.-В. – М.: Изд. Института Гайдара, 2014. – 400 с.
5. Парламентаризм: проблемы теории, истории, практики: сб.научных статей. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2010. – 304 с.
6. Политика и личность / Под ред. Поллака Й., Загера Ф., Сарцинелли У., Циммер А. / пер. с нем. С.С.Димитрова [Текст] / Й. Поллака, Ф. Загера, У. Сарцинелли, А. Циммер. – Х.: Гуманитарный центр, 2012. – 288 с.
7. Сморгунов Л.В. Сравнительная политология: Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения [Текст] / Л.В. Сморгунов. – СПб.: Питер, 2012. – 448 с.: ил.
8. Хайек Ф.А. Общество свободных / Пер. с англ. А.Кустарева; Под ред. Ю.Колкера [Текст] / Ф.А. Хайек. – Overseas Publications Interchange Ltd, London, 1990. – 309 с.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2015

REFERENCES:

1. *Ankersmit F.R.* Esteticheskaya politika. Politicheskaya filosofiya po tu storonu facta i tsennosti (Esthetic politics. Political philosophy from the other side of facts and values). Moscow, 2014, 432 p.
2. *Inozemtsev V.L.* Demokratiya i modernizatsiya: k discussii o vyzovakh XXI veka (Democracy and modernisation: towards the discussion of the challenges of XXI century). Moscow, 2010, 318p.
3. *King G.* Demokratiya i grajdanskoye obshchestvo (Democracy and civil society). Moscow, 2001, 400p.
4. *Muller Y.-V.* Spory o demokratii: Politicheskiye idei v Evrope XX veka (The disputes about democracy: Political ideas in Europe in XXth century). Moscow, 2014, 400p.
5. *Parliamentarism: problemy teorii, istorii, praktiki: sbornik nauchnikh statey* (Parliamentarism: the problems of theory, history and practice: scientific festschrift). Moscow, 2010, 304 p.
6. *Politica i lichnost'* (Politics and the personality). Kharkiv, 2012, 448p.
7. *Smorgunov L.V.* Sravnitel'naya politologiya: Uchebnik dlya vuzov. Standart trtyego pokoleniya. (Comparative political science: Manuel for Higher Education Establishments. The standard of the third generation). St. Petersburg, 2012, 448 p.
8. *Hayek F.A.* Obshchestvo svobodnikh (Free people society). London, 1990, 309p.

Костюк Тетяна Олександрівна – кандидат політичних наук, доцент
Міжрегіональна академія управління персоналом
Адреса: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2
E-mail: kostyuk_1@mail.ru

Kostyuk Tetyana Oleksandrivna – PhD in political science, associate professor
Interregional academy of personnel management
Address: 2, Frometivska Str., Kiev, 03039, Ukraine
E-mail: kostyuk_1@mail.ru